

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ**

ПОЛУХІНА МАРИНА ПЕТРІВНА

УДК 159.9:[376-044.372]: [377:116]-057.36: [-027.14:-053.8]

**ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ
КРИЗИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПРАВООХОРОНЦІВ
У ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРΟΣЛОСТІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук**

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному авіаційному університеті, Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Науковий керівник –

доктор психологічних наук, професор
Помиткіна Любов Віталіївна,
Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри авіаційної психології (м. Київ).

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор
Панок Віталій Григорович,
Український науково-методичний центр
практичної психології та соціальної роботи
НАПН України (м. Київ);

кандидат психологічних наук, доцент
Вербицька Людмила Федорівна,
Київський національний торговельно-
економічний університет, доцент кафедри
психології (м. Київ).

Захист відбудеться «31» жовтня 2018 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.451.02 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті www.ipood.com.ua та у бібліотеці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9.

Автореферат розіслано «28» вересня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.М. Ігнатович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Стрімкий темп життя сучасного суспільства, особливості політичної та економічної ситуації, необхідність відповідати сучасним вимогам до особистісного та професійного розвитку обумовлюють виникнення внутрішніх конфліктів, напруженість, руйнування власних уявлень про цінності та ідеали, що призводить до кризи професійного становлення особистості. Особливо гостро постає ця проблема для тих, чий професійний обов'язок захищати Батьківщину та її громадян.

Криза професійного становлення співробітників правоохоронних органів зумовлена безпосереднім зв'язком з ефективністю їх професійної діяльності. Переживання кризи правоохоронцями призводить, з одного боку, до гострих та хронічних психогенних емоційних станів, а з іншого – до зниження ефективності правоохоронної діяльності, її продуктивності, надійності і, як наслідок, може стати причиною порушення законності при виконанні службових обов'язків або стати передумовою професійної деформації особистості, суїциду тощо. Служба в правоохоронних органах передбачає підвищений фактор ризику, дефіцит інформації і часу на обмірковування, необхідність прийняття адекватного рішення, високу відповідальність за виконання завдання, наявність неочікуваних перешкод тощо. Останнім часом правоохоронці активно залучаються до виконання складних бойових завдань на Сході України. Ці умови вимагають від службовців великого нервово-психічного напруження і самовіддачі в умовах надзвичайно високих психологічних та фізичних навантажень, а також поглиблюють перебіг кризи.

У зарубіжній психології проблема кризи професійного становлення особистості розглядалась у контексті психоаналізу – форма задоволення ранніх дитячих потреб (З.Фрейд); теорій розвитку – реалізація Я-концепції (Д.Сьюпер); типологічного напрямку (Д.Холланд); набуття цілісності (К.Юнг); пошук сенсу життя (В.Франкл); «відчуття власної значущості, гідності» (Е.Фромм, Дж.Ролз); як умова ідентичності (Е.Еріксон); етап професійного шляху (Р.Хейвінгхерст); одне із завдань дорослого віку (Д.Левінсон); нормативна криза (Г.Шихі, Г.Крайг); схема розвитку життєвого циклу (Е.Коуен); шлях до внутрішнього розвитку (Б.Лівехуд). У вітчизняній психології кризи професійного становлення особистості досліджували в акмеологічній концепції розвитку професіонала (О.О.Бодальов, І.С.Булах, А.О.Деркач, В.Г.Зазикін, В.В.Рибалка), стадіальній концепції (Е.Ф.Зеєр, Є.О.Клімов, В.І.Ковальов, Т.В.Кудрявцев), гуманістичній концепції (В.А.Роменець, С.Л.Рубінштейн), у контексті взаємовпливу професійного та особистісного (К.О.Абульханова-Славська, А.Р.Фонарьов), як процес професіоналізації (Н.С.Глуханюк, Л.М.Мітіна, О.Р.Фонарьов), з позиції психологічної готовності до професійної діяльності (В.Т.Мишкіна, В.Д.Шадриков), у контексті моральних чинників людини (Б.С.Братусь), показника професійного розвитку (Т.Л.Миронова) та внутрішнього конфлікту (Т.М.Титаренко, Л.М.Юрьєва), як особлива група психологічних криз (О.М.Кокун, О.Ю.Пряжников).

Дослідженню проблематики психологічних складових службової діяльності та корекції кризи професійного становлення співробітників правоохоронних органів присвятили увагу такі вчені, як Л.М.Балабанова, О.М.Бандурка, П.П.Баранов, В.І.Барко, С.Є.Борисова, Д.Н.Завалішин, О.В.Землянська, І.В.Іонова, В.О.Криволапчук, Г.О.Литвинова, М.І.Магурін, В.С.Медведєв, Л.І.Мороз, Н.В.Павлик, В.Г.Панок, Г.В.Попов, Р.А.Рамазанов, О.Е.Судаков, О.В.Тимченко, С.І.Яковенко, Г.О.Юхновець та ін. Науковці визначають професійне становлення важливою складовою життя

особистості, а кризу – невід’ємною частиною цього процесу. Однак, проведений аналіз наукових джерел дозволяє дійти висновку про дефіцит теоретико-практичних досліджень із даної проблематики. Саме тому психологічна і соціальна значущість даної проблеми, її недостатнє теоретичне і практичне вивчення, й зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Особливості психологічної корекції кризи професійного становлення правоохоронців у період ранньої дорослості»**.

Отже, актуальність теми дослідження зумовлена нагальною потребою в своєчасній та ефективній корекції кризи професійного становлення правоохоронців та необхідністю формування високопрофесійного особового складу, здатного якісно вирішувати правоохоронні завдання в державі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах комплексних тем науково-дослідної роботи кафедри авіаційної психології Гуманітарного Інституту Національного авіаційного університету № 44/12.01.11 «Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій в умовах мережевого суспільства», № 18/12.01.11 «Психологічні моделі та методики управління людським фактором в авіації». Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного авіаційного університету (протокол № 13 від 24.12.2015) та узгоджена Міжвідомчою радою з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки та психології НАПН України (протокол № 1 від 26.01.2016 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, емпірично дослідити кризу професійного становлення правоохоронців у період ранньої дорослості та визначити особливості її психокорекції.

Завдання дослідження:

1. На основі теоретичного аналізу філософсько-психологічних підходів до вивчення кризи професійного становлення особистості дослідити її сутність та структурні компоненти.
2. Емпірично визначити рівень прояву кризи професійного становлення правоохоронців віку ранньої дорослості.
3. Розробити й обґрунтувати корекційно-розвивальну модель та апробувати програму з подолання кризи професійного становлення правоохоронців у період ранньої дорослості, визначити особливості психологічної корекції.
4. Обґрунтувати рекомендації для практичних психологів та керівників структурних підрозділів правоохоронних органів щодо подолання кризи професійного становлення правоохоронців у період ранньої дорослості.

Об'єкт дослідження – криза професійного становлення особистості у період ранньої дорослості.

Предмет дослідження – особливості психологічної корекції кризи професійного становлення співробітників правоохоронних органів у період ранньої дорослості.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, синтез, узагальнення, класифікація, систематизація, інтерпретація, теоретичне моделювання; *емпіричні* – спостереження, бесіда, психодіагностичні методики, анкетування, експертна оцінка, аналіз документів, опитувальники; *статистичні* – для виявлення розподілення ознак – метод Колмогорова-Смірнова (критерій λ); для виявлення відмінностей між групами – метод Манна-Уїтні (U-непараметричний критерій) та Ст'юдента (T-критерій). Статистична

обробка даних проводилася за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм – SPSS Statistics версія 17.0, Microsoft Office Excel 2003, 2010.

База дослідження. Дослідження проводилося відповідно до поставлених завдань протягом 2014-2018 років на базі Центрального апарату Міністерства внутрішніх справ України (м. Київ), Головного управління Національної поліції України в м. Києві та Департаменту контррозвідки Служби безпеки України. На констатувальному етапі експерименту в дослідженні взяли участь 139 респондентів. Вибірку було поділено на дві групи за критерієм віку та досвіду роботи. Першу групу склали 72 респонденти (14 жінок та 58 чоловіків) віком 23-28 років (рання дорослість), що мають досвід роботи в правоохоронних органах не більше 3 років. Друга група – 67 осіб (18 жінок та 49 чоловіків) віком 35-43 років (середня дорослість) зі стажем роботи понад 10 років.

Наукова новизна і теоретична значущість дисертаційної роботи:

вперше визначено та обґрунтовано структурні компоненти кризи професійного становлення правоохоронців віку ранньої дорослості (когнітивний, емоційний, поведінковий, індивідуально-типологічний, ціннісно-мотиваційний), з'ясовано критерії рівня прояву кризи професійного становлення (високий, середній, низький), розроблено корекційно-розвивальну модель, обґрунтовано програму з подолання кризи професійного становлення правоохоронців у період ранньої дорослості, визначено особливості психологічної корекції кризи професійного становлення правоохоронців віку ранньої дорослості, розроблено рекомендації для практичних психологів та керівників структурних підрозділів правоохоронних органів;

поглиблено та розширено психологічний зміст кризи професійного становлення особистості, вікові особливості та типи криз професійного становлення співробітників правоохоронних органів у період ранньої дорослості;

подальшого розвитку набули теоретико-методологічні положення щодо подолання професійних криз правоохоронців шляхом корекційно-розвивальної роботи.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що визначені особливості психологічної корекції кризи професійного становлення правоохоронців віку ранньої дорослості та розроблені рекомендації щодо подолання кризи професійного становлення правоохоронців можуть бути використані у роботі психологічних та соціальних служб з метою ефективної допомоги молодим працівникам, які переживають кризу професійного становлення; результати та висновки можуть доповнити зміст навчальних курсів «Вікова психологія», «Психологія праці», «Соціальна психологія», «Юридична психологія» та «Основи психоконсультації та психокорекції».

Результати дослідження **впроваджено** в практичну діяльність Головного управління Національної поліції в м. Києві (акт від 31.03.2018) та Департаменту контррозвідки Служби безпеки України (акт від 01.04.2018), у навчальний процес Національної академії внутрішніх справ України (акт від 05.02.2018), Національного університету оборони України ім. І.Черняхівського (акт від 24.01.2018) та Глухівського Національного педагогічного університету ім. О.Довженка (акт від 25.05.2018), у науково-дослідну діяльність Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України (акт від 13.11.2017).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційного дослідження доповідалися на науково-практичних

конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Політ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки» (Київ, 2015; 2018); «Modern scientific achievements: experience exchange» (USA, Morrisville, 2017); «ABIA-2017» (Київ, 2017); «Авіаційна та екстремальна психологія у контексті технологічних досягнень» (Київ, 2017); *міжнародному конгресі* – «Aviation in the XXI-st century» «Safety in Aviation and Space Technologies» (Київ, 2016); *міжнародному симпозиумі* – «Гуманітарний дискурс мультикультурного світу: наука, освіта, комунікація» (Київ, 2018); *всукраїнських* – «Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій в умовах мережевого суспільства» (Київ, 2016); щорічних звітних наукових конференціях Гуманітарного інституту НАУ (Київ, 2014-2018).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у 11 публікаціях, серед них: 4 статті у наукових фахових виданнях України; 1 стаття у зарубіжному періодичному науковому виданні; 6 публікацій у збірниках наукових праць та матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 217 найменувань (32 іноземною мовою) та 6 додатків. Основний зміст дисертації викладено на 175 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 265 сторінки. Робота містить 29 таблиць та 6 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, охарактеризовано стан дослідження проблеми, визначено мету, сформульовано завдання, об'єкт, предмет дослідження, теоретико-методологічну основу і методи дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичну і практичну значущість дослідження, наведені відомості щодо апробації та впровадження результатів дослідження, дані про публікації, обсяг та структуру дисертаційної роботи.

У першому розділі – **«Теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми кризи професійного становлення правоохоронців у період ранньої дорослості»** – здійснено теоретичний аналіз філософсько-психологічних підходів з досліджуваної проблеми у зарубіжній та вітчизняній психологічній літературі; розкрито психологічний зміст кризи професійного становлення особистості; наведені вікові особливості та типи криз професійного становлення правоохоронців у віці ранньої дорослості; визначено методологічну основу та наукові підходи до психокорекції кризи професійного становлення правоохоронців; визначено структурні компоненти кризи професійного становлення правоохоронців.

Теоретичний аналіз сутності кризи професійного становлення особистості показав, що ця проблема розглядається у двох напрямках: психолого-педагогічний і соціально-філософський. У контексті психолого-педагогічного підходу – криза професійного становлення є особистісним процесом, провідним елементом якого є зумовлений психологічними особливостями індивіда особистісний вибір. Соціально-філософський підхід передбачає виявлення суспільної складової цього процесу, його соціального характеру, а також акцентування уваги на моральних факторах становлення професіонала.

Психологічний феномен *кризи* досліджували як зарубіжні (Р.Асаджіолі, С.Вінетт, С.Грофф, Е.Еріксон, Б.Лівехуд, Т.Селлнау, М.Сігер, Р.Улмер, З.Фрейд, К.Юнг та ін.), так і вітчизняні вчені (Г.С.Абрамова, К.О.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, О.О.Бодальов,

Л.І.Божович, І.С.Булах, Ф.Є.Василюк, Л.С.Виготський, М.В.Гамезо, А.О.Деркач, В.Г.Зазикін, Е.Ф.Зеєр, Є.О.Клімов, О.М.Кокун, Т.В.Кудрявцев, О.М.Леонтьєв, Т.Л.Миронова, В.Т.Мишкіна, Л.М.Мітіна, А.А.Осіпова, Л.А.Пергаменщик, З.Л.Становських, Т.М.Титаренко, О.Р.Фонарьов, В.Д.Шадриков, Л.М.Юрьєва та ін.), які визначили *кризу* як процес трансформації старої системи; як «час випробувань» та «надзвичайну подію», що має ознаки: несподіваність, необхідність змін, невизначеність; як переломний пункт в нормальному перебігу психічного розвитку; ланцюг внутрішніх змін людини; як ситуацію емоційного і розумового стресу, що може носити як позитивний, так і негативний характер; як будь-яке раптове переривання нормального перебігу подій у житті індивіда, що вимагає переоцінки моделей діяльності і мислення; як процес переживання тощо.

Проблему *професійного розвитку особистості* серед зарубіжних вчених розглядали у якості психодинамічного напрямку (З.Фрейд), теорії розвитку (Д.Сьюпер), типологічного напрямку (Д.Холланд), гуманістичного напрямку (А.Маслоу, К.Роджерс) та ін. У психологічній літературі поняття «професійний розвиток» і «професійне становлення» часто ототожнюють, хоча, на думку деяких авторів, останнє є більш ширшим (О.А.Ангеловський, О.М.Кокун). Під *професійним становленням особистості* розуміють процес її прогресивної зміни внаслідок соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності, спрямованої на самоудосконалення і самоздійснення. *Кризи професійного становлення* виражаються в зміні темпу і вектора професійного розвитку особистості, супроводжуються перебудовою смислових структур професійної свідомості, переорієнтаціями на нові цілі, корекцією соціально-професійної позиції (Е.Ф.Зеєр, О.М.Кокун та ін.), виникають на різних етапах професійного шляху фахівця (Е.Ф.Зеєр, А.К.Маркова) та сприяють перебудові смислових структур професійної свідомості, переорієнтаціям на нові цілі, корекції професійної позиції. *Факторами, що детермінують кризи*, є: вікові психофізіологічні зміни; розвиток самосвідомості; зміна соціально-професійної ситуації; якісна перебудова способів виконання професійної діяльності; повна поглиненість професійною діяльністю; соціально-економічні умови життєдіяльності; службові і життєво важливі події.

Аналіз поглядів науковців щодо проблеми вікової періодизації засвідчив, що хронологічні межі вікових періодів у дослідників є різними, що зумовлено психічними, особистісними, статевими, соціально-економічними та історичними чинниками розвитку людини. Спираючись на вікову періодизацію Е.Коуен та Б.Г.Ананьєва, ми дійшли висновку, що найбільш оптимальними для періоду ранньої дорослості є вікові межі від 23 до 35 років. *Вікові особливості професійного становлення у віці ранньої дорослості* зумовлені психофізіологічними змінами, змінами соціальної ситуації розвитку та особистісною активністю, прагненням до самореалізації та експансії, досягненням ідентичності та генеративності, формуванням та корекцією планів на майбутнє, переоцінкою цінностей.

Кризи професійного становлення поділяють на нормативні та ненормативні. *Нормативні кризи* супроводжують перехід від однієї стадії професійного розвитку до іншої і обумовлені процесом професіоналізації особистості. У віці ранньої дорослості правоохоронці переживають такі *нормативні кризи професійного становлення*: кризу професійних експектацій, кризу професійного зростання та кризу професійної кар'єри, які знаменуються незадоволеністю собою і своїм професійним статусом, ревізією власної Я-концепції, пов'язаної з переосмисленням себе і свого місця у світі,

перебудовою соціально-професійних цінностей і відносин, відчуттям потреби в самовизначенні і самоорганізації. *Ненормативні кризи* не пов'язані з логікою професіоналізації, виникають в результаті збігу несприятливих обставин і є наслідком випадкових, непередбачених подій.

Для професійного становлення особистості закономірним є поява труднощів на шляху професійного розвитку через постійну динаміку умов професійної діяльності, вимог, які діяльність висуває до суб'єкта праці, тощо. Таким чином, *криза професійного становлення правоохоронців* – це психологічний феномен, поява якого обумовлена суперечністю між потребою суб'єкта в подальшій професійній самореалізації та неможливістю здійснювати її в тому вигляді і формі, в якому це відбувалось раніше, при цьому в особистості недостатньо способів ефективного подолання труднощів професійного розвитку. Криза характеризується змінами у сфері професійних цінностей, мотивації праці, професійної самосвідомості, ревізією власної Я-концепції, незадоволеністю собою і своїм професійним статусом, зниженням рівня якості виконання професійних дій тощо. У разі конструктивного вирішення кризи відбувається перебудова психологічної структури особистості, стимулюється професійний розвиток, внаслідок чого особистість піднімається на більш високий рівень розвитку. *Детермінуючими факторами* виникнення кризи професійного становлення правоохоронців є: труднощі професійної адаптації, розбіжність професійних очікувань і реальності (криза професійних експектацій); незадоволеність собою і своїм професійним статусом, потреба у подальшому підвищенні кваліфікації (криза професійного росту); ревізія власної Я-концепції, перебудова соціально-професійних цінностей і відносин, потреба в самовизначенні і самоорганізації (криза професійної кар'єри); соціально-економічні умови; перехід на нову посаду, атестація, отримання чергового звання; поглиненість професійною діяльністю; вікові психофізіологічні зміни; специфіка служби (агресивність комунікативного середовища, великі фізичні і психічні навантаження, висока відповідальність за прийняті рішення, загроза життю і здоров'ю працівника, жорстко регламентована модель поведінки правоохоронця); гендерні стереотипи в правоохоронних органах тощо.

Вивчення кризи професійного становлення з позиції різних теоретико-методологічних підходів та їх представників дозволило визначити провідні підходи (акмео-гуманістичний та особистісно-діяльнісний), методологічні принципи (системності, цілісності, розвитку та науковості, активності, послідовності та безперервності, спрямованості) та концептуальні положення (концепція професіоналізму в парадигмі акмеології, концепція вікових і професійних криз, концепція загального і професійного розвитку), які лежать в основі нашого дослідження.

На ґрунті теоретичного аналізу кризи професійного становлення особистості та наукових підходів Г.С.Абрамової, К.О.Абульханової-Славської, О.О.Бодальова, І.С.Булах, А.О.Деркач, В.Г.Зазикіна, Е.Ф.Зеєра, Є.О.Клімова, В.І.Ковальова, О.М.Кокуна, Е.Коуен, Г.Крайг, Т.В.Кудрявцева, Б.Лівехуда, Т.Л.Миронової, В.Т.Мишкіної, Л.М.Мітіної, З.Л.Становських, Д.Сьюпера, Т.М.Титаренко, О.Р.Фонарьова, Р.Хейвінгхерста, Д.Холланда, В.Д.Шадрикова, Г.Шихі, Л.М.Юрьєвої та ін., а також наукових поглядів на корекцію кризи серед правоохоронців Л.М.Балабанової, О.М.Бандурки, В.І.Барка, С.Є.Борисової, Л.Ф.Вербицької, О.В.Землянської, І.О.Іонової, В.О.Криволапчука, В.С.Медведєва, В.Г.Панка та ін. було

визначено *структурні компоненти кризи професійного становлення правоохоронців* віку ранньої дорослості: когнітивний, емоційний, поведінковий, індивідуально-типологічний та ціннісно-мотиваційний.

Когнітивний компонент характеризує рівень розвитку рефлексивності, самосвідомість, обізнаність у професійній сфері, усвідомлення особистістю власного професійного становлення тощо. *Емоційний компонент* визначає емоційно-оцінне ставлення до власного соціального статусу, себе, професійної діяльності, світу, колективу. *Поведінковий компонент* проявляється в здатності до прийняття самостійних рішень, реалізації набутих знань та вмінь для успішного виконання професійної діяльності, саморегуляції власної поведінки та діяльності, адаптивність особистості, самоефективність та гнучкість поведінки. *Індивідуально-типологічний компонент* визначається рівнем прояву таких рис як тривожність, агресивність, лабільність, сензитивність, агресивність, ригідність тощо, які можуть бути індикатором наявної професійної кризи. *Ціннісно-мотиваційний компонент* виражається усвідомленням соціальної значущості професійної діяльності та особистісної відповідальності за її результати, потребою в професійному самовдосконаленні, досягненні успіху, наявністю ціннісних орієнтацій тощо. Кожен із зазначених компонентів наділений лише локальними можливостями і не може в повній мірі забезпечити ефективність функціонування правоохоронця. За умови достатньої розвиненості усіх цих компонентів та їх діалектичної єдності можливо досягнути високого рівня професійного розвитку особистості, яка здатна подолати кризу.

У другому розділі – **«Емпіричне дослідження особливостей кризи професійного становлення правоохоронців у період ранньої дорослості»** – обґрунтовано методичне забезпечення емпіричного дослідження рівня прояву кризи професійного становлення правоохоронців; визначено критерії рівня прояву кризи професійного становлення правоохоронців (високий, середній, низький); наведено результати констатувального експерименту.

Критеріями *високого рівня прояву кризи професійного становлення* є: низький рівень пізнавальних потреб та професійної обізнаності, низький рівень рефлексивності, ідеалістичні уявлення про природу людини (когнітивний компонент); високий рівень внутрішньої конфліктності та самозвинувачення, соціальної фрустрованості, низький рівень самоцінності, самоприйняття, самоповаги, низька самооцінка власної професійної успішності (емоційний компонент); низький рівень поведінкової саморегуляції, моральної нормативності, комунікативного та адаптаційного потенціалу, низький рівень самоефективності, самопідтримки, самокерівництва, синергії, орієнтації у часі, низький або завищений рівень гнучкості поведінки, низький або завищений рівень контактності (поведінковий компонент); високий рівень агресивності, тривожності, лабільності, сензитивності, ригідності (індивідуально-типологічний компонент); низький рівень ціннісних орієнтацій, високий або низький рівень потреби у єдності з групою та високий або низький рівень потреби в досягненні успіху (ціннісно-мотиваційний компонент).

Когнітивний компонент кризи професійного становлення правоохоронців визначався за допомогою методик «Рівень розвитку рефлексивності» (А.В.Карпов), «Самоставлення» (В.В.Столін, С.Р.Пантелеев), «Самоактуалізаційний тест» (Ю.Є.Альошина, Л.Я.Гозман та ін.), експертної оцінки рівня обізнаності у

професійній сфері (О.М.Кокун). Вивчення рівня розвитку когнітивного компонента засвідчило низький рівень рефлексивності (у 41,67% правоохоронців), ідеалістичні уявлення про природу людини (більш ніж у 40,0 %), розвинені пізнавальні потреби (у 58,33 %). Результати експертної оцінки вказують на недостатній рівень професійної компетентності: середній рівень обізнаності у професійній сфері у 52,00 % респондентів; низький рівень – у 31,00% правоохоронців. Керівники характеризували цих працівників як посередніх, здатних виконувати вказівки після багаторазового уточнення. За описом керівників, недоліками цих працівників є незібраність, нездатність утримати необхідну кількість інформації в пам'яті, емоційна нестійкість. Високий рівень професійної компетентності лише у 17,00 % службовців.

Емоційний компонент діагностувався за допомогою методик «Діагностика рівня соціальної фрустрованості» (Л.І.Вассерман, в адаптації В.В.Бойко), «Самоставлення» (В.В.Столін, С.Р.Пантелєєв), «Самоактуалізаційний тест» (Ю.Є.Альошина, Л.Я.Гозман та ін.) та анкети для фахівців щодо оцінки власної професійної діяльності та успішності (О.М.Кокун) в авторській модифікації. Діагностика рівня соціальної фрустрованості засвідчила, що у віці ранньої дорослості правоохоронці найбільш незадоволені: I місце (49,70 % респондентів) – своїм соціально-економічним становищем, а саме: матеріальним станом, житлово-побутовими умовами, становищем у суспільстві; II місце (45,90 %) – соціальним статусом: освітою, рівнем професійної підготовки, сферою професійної діяльності, роботою в цілому; III місце – найближчим соціальним оточенням; IV місце – взаєминами з рідними та близькими; V місце – власним здоров'ям та працездатністю. Отримані результати, на нашу думку, пов'язані з початком самостійного життя, створенням власної сім'ї, труднощами професійної адаптації, освоєнням професійної діяльності, розбіжністю професійних очікувань з реальністю тощо. У правоохоронців віку ранньої дорослості низький (у 33,33 %) та середній (у 61,11%) рівень впевненості у собі, низький (у 34,72 %) та середній (у 65,27 %) рівень самоцінності, низький рівень самоповаги (у 37,5 %), значна кількість респондентів з середнім рівнем самозвинувачення (у 75,0 %) та внутрішньої конфліктності (83,33 %). За результатами анкети, 57,00 % молодих службовців низько оцінили успішність власної професійної діяльності, 42,00 % не достатньо задоволені умовами служби, а емоційне ставлення до роботи ускладнене майже у половини з них – 45,00% досліджуваних.

Діагностика *поведінкового компонента* здійснювалась за методиками «Шкала самоефективності» (Р.Шварцер, М.Єрусалем), «Адаптивність» (А.Г.Маклаков), «Самоставлення» (В.В.Столін, С.Р.Пантелєєв) та «Самоактуалізаційний тест» (Ю.Є.Альошина, Л.Я.Гозман та ін.). Отримані результати засвідчили недостатній рівень самоефективності (у 50,0 % респондентів) та адаптаційного потенціалу (низький рівень – 16,67 % та середній рівень – 36,11%), труднощі з орієнтуванням у часі (у 67,0 %), низьку здатність до підтримки себе (57,0 %) та синергії (у 58,33 %). Водночас, високий рівень моральної нормативності (62,5 %), поведінкової регуляції (50,0%), комунікативного потенціалу (54,17 %) та гнучкості поведінки (70,0 %).

Індивідуально-типологічний компонент був діагностований за допомогою методик «Самоставлення» (В.В.Столін, С.Р.Пантелєєв), «Самоактуалізаційний

тест» (Ю.Є.Альошина, Л.Я.Гозман та ін.), «Індивідуально-типологічний опитувальник» (Л.Н.Собчик). Отримані результати засвідчили помірно високий (у 51,39 %) та високий (16,67 %) рівень агресивності, помірно високий (62,5 %) та високий (10,0 %) рівень тривожності, помірно високий (57,0%) та високий (15,28 %) рівень лабільності, помірно високий (58,33 %) та високий (15,28) рівень екстраверсії, помірно високий рівень сензитивності (45,83%), середній рівень закритості (49,0 %) та низький рівень креативності (89,0 % респондентів).

Ціннісно-мотиваційний компонент досліджувався за допомогою методик «Самоактуалізаційний тест» (Ю.Є.Альошина, Л.Я.Гозман) та «Діагностики мотиваторів соціально-психологічної активності особистості» (Д.Макклелланда). Отримані результати засвідчили завищений рівень потреби в досягненні успіху (у 45,83 %) та єдності з групою (у 32,0 % досліджуваних), а також низький рівень розвитку ціннісних орієнтацій (у 43,0 %) респондентів.

Згідно результатів емпіричного дослідження та у відповідності до критеріїв рівня прояву кризи професійного становлення більша частина респондентів віку 23-28 років мають середній (у 47,22 % осіб) та високий (у 36,11 % осіб) рівні прояву кризи професійного становлення. У них відмічені високі показники тривожності, внутрішньої конфліктності, соціальної фрустрованості, сензитивності тощо. Натомість, низький рівень рефлексивності, самоцінності, поведінкової саморегуляції, недостатньо розвинутий адаптаційний та комунікативний потенціал тощо. У правоохоронців віку 35-43 років переважає низький рівень кризи професійного становлення (61,20%), що свідчить про сформованість адаптаційних механізмів особистості.

Отже, результати емпіричного дослідження засвідчили необхідність надання психологічної допомоги з подолання кризи професійного становлення правоохоронцям віку ранньої дорослості з високим та середнім рівнем прояву кризи професійного становлення, а також необхідність розробки та впровадження диференціальної корекційно-розвивальної моделі та програми з подолання кризи професійного становлення.

У третьому розділі – **«Особливості психологічної корекції кризи професійного становлення правоохоронців у період ранньої дорослості»** – представлено й обґрунтовано корекційно-розвивальну модель та програму з подолання кризи професійного становлення; доведено її ефективність; розроблено рекомендації практичним психологам та керівникам підрозділів правоохоронних органів.

У корекційно-розвивальній роботі взяли участь 47 респондентів віком 23-28 років, з яких було сформовано дві групи: експериментальна – 24 особи та контрольна – 23. Експериментальну групу було розділено на дві підгрупи за критерієм рівня прояву кризи: 1 підгрупа – правоохоронців з середнім рівнем кризи – 10 осіб, 2 підгрупа – з високим рівнем кризи – 14 осіб. *Метою* корекційно-розвивальної роботи було подолання кризи професійного становлення правоохоронців шляхом актуалізації психологічних ресурсів особистості. Корекційно-розвивальна робота була побудована на основі *акмео-гуманістичного підходу* у поєднанні з ідеями особистісно-діяльнісного підходів.

На підставі результатів емпіричного дослідження була розроблена й обґрунтована корекційно-розвивальна модель з подолання кризи професійного становлення

правоохоронців (рис. 1), яка ґрунтувалась на поетапній та порівневій психологічній роботі з учасниками дослідження. На кожному етапі здійснювалась корекція компонентів кризи шляхом актуалізації психологічних ресурсів особистості. Для *подолання середнього рівня прояву кризи* (1 підгрупа) психологічна робота була спрямована на актуалізацію потреби у самопізнанні, саморозвитку та подоланні проявів кризи (Етап 1) та на групову тренінгову роботу (Етап 2). Для *подолання високого рівня прояву кризи* (2 підгрупа) здійснювалась актуалізація потреби до самопізнання, саморозвитку та подолання проявів кризи ((Етап 1), групово тренінгова робота (Етап 2) та індивідуальне психологічне консультування (Етап 3).

Етап 1 – інформативний, передбачав актуалізацію потреби у самопізнанні, саморозвитку, подоланні проявів кризи. Учасникам надавалася інформація щодо явища кризи, актуалізації внутрішніх ресурсів для її подолання, формувалася свідомо потреба в подоланні кризи.

Етап 2 – практичний (тренінгова робота), спрямований на корекційно-розвивальну роботу з подолання кризи професійного становлення у відповідності до компонентів та був розділений на блоки: 1 блок (розвиток/корекція когнітивного компонента) передбачав підвищення здатності до пізнання, усвідомлення кризи. 2 блок (розвиток/корекція емоційного компонента) передбачав зниження інтенсивності негативних емоційних проявів, пов'язаних з кризою, формування навичок самоконтролю за емоційним станом, підвищення показників позитивного самоствавлення. 3 блок (корекція поведінкового компонента) передбачав корекцію проявів кризи у поведінці, підвищення рівня комунікативного та адаптаційного потенціалів, самоефективності, самопідтримки. 4 блок (розвиток/корекція індивідуально-типологічного компонента) передбачав корекцію індивідуально-типологічних рис, що сприяли поглибленню кризи та зниження показників тривожності, лабільності, агресивності, ригідності тощо. 5 блок (розвиток/корекція ціннісно-мотиваційного компонента) передбачав розвиток системи цінностей, що формують професійну ідентичність, розвиток цінностей самореалізації, досягнення оптимального рівня потреб в успіху та єдності з групою.

Етап 3 – індивідуальне психологічне консультування для респондентів з високим рівнем прояву кризи (близько 60 год.), метою якого була інтеграція отриманого під час тренінгових занять досвіду, надання допомоги у вирішенні особистих проблем респондентів.

Програма з подолання кризи професійного становлення правоохоронців містила 5 *модулів*: 1) актуалізація ресурсів щодо подолання кризи професійного становлення – «Релаксація та пошук зовнішньої опори», «Актуалізація та усвідомлення внутрішніх ресурсів»; 2) розвиток комунікативного потенціалу – «Розвиток впевненості, спонтанності та креативності у спілкуванні», «Розвиток навичок комунікації та подолання внутрішніх бар'єрів»; 3) розвиток самосвідомості та рефлексії – «Розвиток емоційного інтелекту та підсумування знань про себе», «Підвищення рівня рефлексивності»; 4) розвиток самоприйняття та самоцінності – «Робота над самоприйняттям», «Пошук самоцінності»; 5) корекція індивідуально-типологічних властивостей: тривожність, агресивність, сензитивність – «Корекція тривожності», «Корекція агресивності», «Корекція сензитивності», «Інтеграція отриманого досвіду».

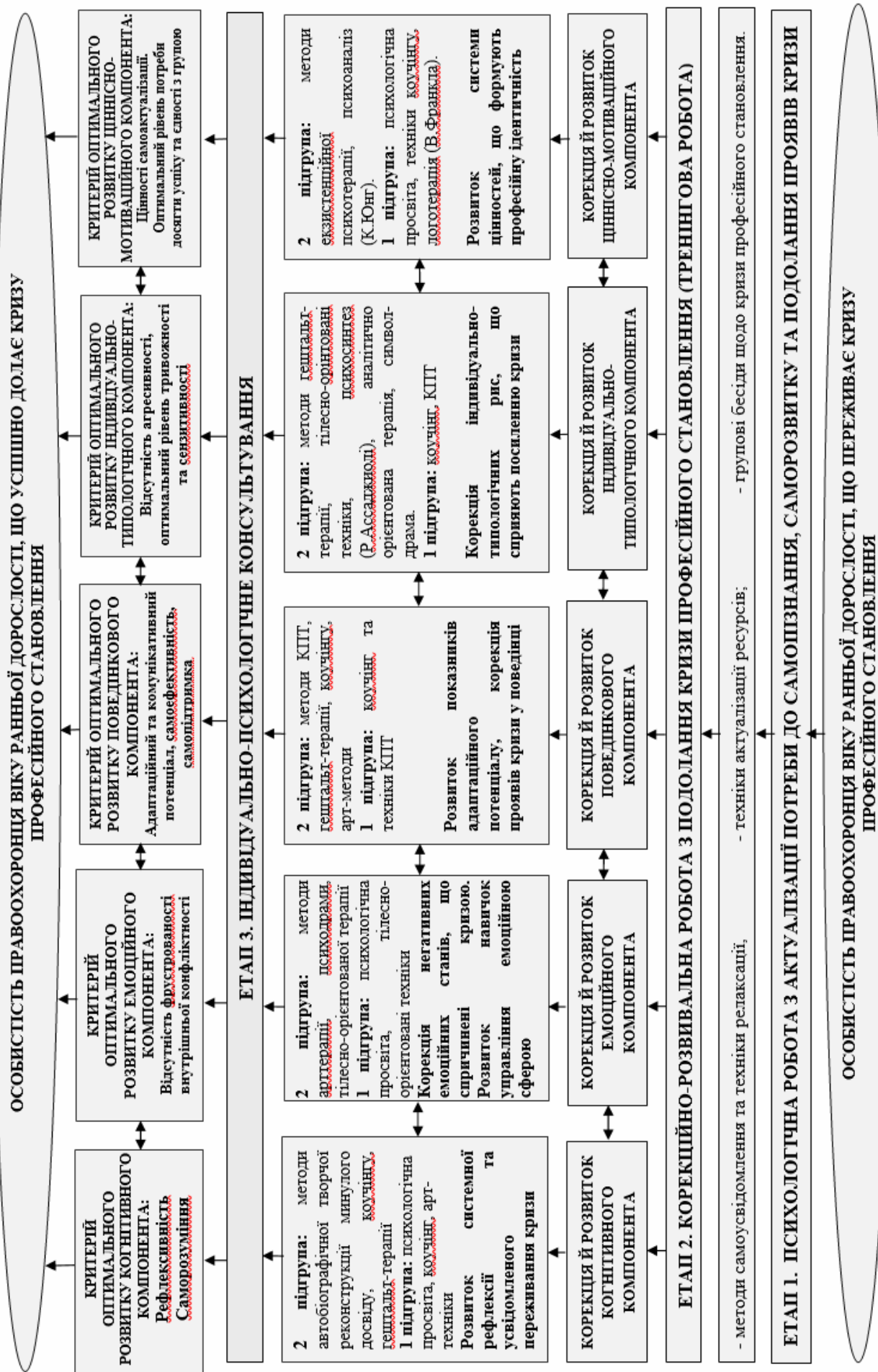

Рис. 1. Корекційно-розвивальна модель з подолання кризи професійного становлення правоохоронців у період ранньої дорослості

Для проведення корекційно-розвивальної роботи була обрана форма психологічного тренінгу, яка для правоохоронців з середнім рівнем прояву кризи складала 25 двохгодинних тренінгів, кожен з яких проводився раз на два тижні під час службової підготовки, для правоохоронців з високим рівнем прояву кризи передбачала 50 двохгодинних зустрічей, тобто, одне заняття на тиждень.

Розвиток окремих показників здійснювався за допомогою *вправ*: «Безпечне місце» (за Е.Еріксоном), «М'язова релаксація: прогресивна та диференціальна» (за Е.Джейкобсоном), «Релаксація за допомогою образу», «Аналіз досвіду» (авторська), «Пошук зовнішньої опори» (авторська), «Мій настрій» (авторська), «Мої сильні та слабкі сторони» (авторська), «Хто я?», «Мій життєвий шлях», «П'ять субособистостей» (за К.Юнгом), «Чарівні опори» (І. Дронь).

Результати психокорекції кризи професійного становлення правоохоронців віку ранньої дорослості відображені в табл.1 і табл.2.

Таблиця 1

**Динаміка показників кризи професійного становлення
у правоохоронців віку ранньої дорослості**

Компоненти	Показники	КГ			ЕГ			Значимість різниці між групами
		до	після	значимість	до	після	значимість	
Когнітивний	рефлексивність	4,04	4,13	0,856	4,16	5,75	0,001	0,009
	дзеркальне Я	5,04	5,00	0,937	4,87	6,29	0,008	0,043
Емоційний	соціальна фрустрованість	2,43	1,65	0,001	2,42	1,67	0,001	0,749
	соціальне оточення	2,04	1,9	0,052	2,00	1,57	0,002	0,010
	соціальний статус	2,51	2,26	0,095	2,50	1,53	0,001	0,047
	самозвинувачення	6,21	6,47	0,630	6,12	3,87	0,000	0,001
	самовпевненість	3,39	4,43	0,943	4,20	6,25	0,003	0,014
	самоцінність	3,91	3,95	0,941	4,08	6,37	0,000	0,002
	самоприйняття	4,65	4,86	0,654	5,00	6,16	0,015	0,022
	самоприв'язаність	4,65	5,52	0,128	4,33	6,45	0,000	0,053
Поведінковий	самоповага	49,17	50,30	0,258	48,45	63,41	0,002	0,014
	самоефективність	23,86	29,34	0,009	24,16	29,83	0,008	0,024
	поведінкова регуляція	5,00	6,82	0,000	4,37	5,37	0,043	0,001
	адаптаційний потенціал	4,65	4,82	0,089	4,12	6,29	0,000	0,001
	гнучкість поведінки	65,00	58,95	0,226	58,83	38,04	0,000	0,008
	контактність	62,21	53,91	0,089	55,33	31,66	0,000	0,987
Індивідуально-типологічний	самопідтримка	46,95	54,13	0,009	46,20	61,08	0,001	0,078
	тривожність	5,60	2,95	0,000	5,25	3,29	0,000	0,001
	лабільність	5,95	4,95	0,078	5,12	3,04	0,000	0,001
Ціннісно-мотиваційний	спонтанність	6,08	5,73	0,065	6,62	3,08	0,000	0,001
	потреба у єдності з групою	13,78	11,47	0,061	16,79	11,20	0,000	0,717

Примітки: КГ – контрольна група, ЕГ – експериментальна група.

Внаслідок психокорекції покращилися показники структурних компонентів кризи професійного становлення правоохоронців віку ранньої дорослості. Відбулися такі значущі зміни, зокрема, знизився рівень прояву кризи за емоційним компонентом з 65,27 % до 14,28 % в ЕГ (експериментальна група) та 23,07% в КГ (контрольна група); за когнітивним компонентом з 56,94 % до 14,28 % в ЕГ та 46,14 % в КГ; за ціннісно-мотиваційним компонентом з 40,27% до 28,56 % в ЕГ та 38,45 % в КГ; за поведінковим компонентом з 39,00 % до 28,56 % в ЕГ та 38,45 % в КГ; за індивідуально-типологічним компонентом з 31,94 % до 21,42 % в ЕГ та 30,76 % у КГ.

Таблиця 2

Загальний розподіл кількості респондентів віку ранньої дорослості за рівнем прояву кризи професійного становлення (у %)

Рівень прояву кризи	Експериментальна група			Контрольна група		
	до експерим.	після експерим.	різниця	до експерим.	після експерим.	різниця
Високий рівень	36,11	4,17	-31,94	36,11	16,67	-19,44
Середній рівень	47,22	33,33	-13,89	47,22	61,11	13,89
Низький рівень	16,67	62,50	45,83	16,67	22,22	5,55

У результаті корекційно-розвивальної роботи в експериментальній групі зменшилась кількість респондентів з високим рівнем прояву кризи – 4,17 % правоохоронців при попередньому – 36,11 %. Натомість, збільшилась кількість респондентів з низьким рівнем прояву кризи – 62,5 %, у порівнянні з попередніми 16,67 %, що свідчить про те, що криза професійного становлення стала менш актуальним явищем для експериментальної групи правоохоронців.

Отримані результати засвідчили ефективність корекційно-розвивальної роботи з подолання кризи професійного становлення правоохоронців віку ранньої дорослості.

До *особливостей психокорекції кризи професійного становлення правоохоронців у період ранньої дорослості* відносимо: 1) застосування комплексного підходу до корекції кризи та погляд на респондента, як на цілісну багаторівневу систему, що саморегулюється; 2) поетапну та порівневу психологічну роботу з учасниками дослідження. Для правоохоронців з середнім рівнем прояву кризи психологічна робота має спрямовуватися на актуалізацію потреби до саморозвитку, самопізнання, подолання кризи (Етап 1) та на групову тренінгову роботу (Етап 2). Для правоохоронців з високим рівнем прояву кризи психокорекція полягає у актуалізації потреби до саморозвитку, самопізнання, подолання проявів кризи (Етап 1), груповій тренінговій роботі (Етап 2) та індивідуальному психологічному консультуванні (Етап 3); 3) за *когнітивним компонентом* – правоохоронці з різним проявом кризи потребують роботи з розвитку рефлексивності, самопізнання тощо; 4) за *емоційним компонентом* – робота з підгрупою з високим рівнем прояву кризи спрямована на зняття психологічного напруження та розвиток навичок самозаспокоєння, самопідтримки, самоприйняття та самоцінності. Для групи з середнім рівнем кризи проводити вправи для

розслаблення, навчати навичкам самоконтролю, на розвиток самосвідомості тощо; 5) за *поведінковим компонентом* – для групи з високим рівнем прояву кризи підвищувати рівень адаптивності поведінки, розвивати комунікативний потенціал. Для правоохоронців з середнім рівнем – усвідомлене використання адаптивних ресурсів та розвивати комунікативну компетентність; 6) за *індивідуально-типологічним компонентом* група з високим рівнем прояву кризи потребує зниження рівня прояву тривожності, агресивності, завищеної лабільності та сензитивності. Для групи з середнім рівнем прояву кризи – сприяти більш глибокому самопізнанню та самодослідженню цих рис, розвитку здатності справлятися з власною агресією, тривогою та адаптуватися до ситуації з урахуванням власних особливостей; 7) за *ціннісно-мотиваційним компонентом* – обидві підгрупи потребують підтримки у прагненні до самореалізації та зниження рівня прояву негативних наслідків від фрустрації цього прагнення. Для правоохоронців з високим рівнем прояву кризи корекція має бути спрямована на розвиток більш реальних очікувань від професії та оточення, розвивати самоповагу. Для групи з середнім рівнем прояву кризи важливо забезпечити умови для формування свідомої ієрархії цінностей з усвідомленням реальних зовнішніх обставин, включати в роботу вправи на підсумування та усвідомлення цінностей тощо; 8) правоохоронців з вираженою кризою потребує довшої тривалості роботи, регулярний та частий графік тренінгів.

Оскільки вплив практичних психологів та керівників структурних підрозділів правоохоронних органів має свою специфіку, нами були розроблені рекомендації для кожної з цих категорій. У *рекомендаціях для практичних психологів* зазначено, що напрямами психологічного супроводу професійної діяльності правоохоронців є психодіагностика, психологічне консультування та психологічна корекція. Психокорекція кризи професійного становлення правоохоронців спрямована на актуалізацію психологічних ресурсів особистості. Психологічний супровід має забезпечувати ефективну діяльність правоохоронців, в тому числі продуктивну адаптацію до умов діяльності, включаючи її специфіку. Психолог має проводити поетапну та порівневу психологічну роботу для правоохоронців з високим та середнім рівнем прояву кризи.

Методичні рекомендації для керівників структурних підрозділів правоохоронних органів спрямовані на взаємодію керівників з молодими підлеглими, внаслідок чого можливе набуття професійного досвіду, формування самосвідомості, ціннісних орієнтацій, розвиток індивідуальних якостей особистості, що може бути реалізовано через конкретні рекомендації: аргументувати накази (принаймні, на початкових етапах), зважати на вік своїх підлеглих, ділитися власним досвідом та професійними знаннями, складати плани, підсумовувати досягнення та невдачі, не забувати про похвалу, проявити вміння визнавати власні помилки, формувати згуртованість колективу тощо. Таким чином, комплексний підхід, взаємодія психолога, керівника та молодих правоохоронців створюють сприятливе підґрунтя для професійного формування особистості та полегшують процес адаптації.

ВИСНОВКИ

Проведено теоретико-експериментальне дослідження дозволило сформулювати висновки:

1. *Криза професійного становлення правоохоронців* – це психологічний феномен, поява якого обумовлена суперечністю між потребою суб'єкта в подальшій професійній самореалізації та неможливістю здійснювати її в тому вигляді і формі, в якому це відбувалось раніше, при цьому в особистості недостатньо способів ефективного подолання труднощів професійного розвитку. Криза характеризується змінами у сфері професійних цінностей, мотивації праці, професійної самосвідомості, ревізією власної Я-концепції, незадоволеністю собою і своїм професійним статусом, зниженням рівня якості виконання професійних дій тощо. У разі конструктивного вирішення кризи відбувається перебудова психологічної структури особистості, стимулюється професійний розвиток, внаслідок чого особистість піднімається на більш високий рівень розвитку. *Детермінуючими факторами* виникнення кризи професійного становлення правоохоронців віку ранньої дорослості є: труднощі професійної адаптації, розбіжність професійних очікувань і реальності (криза професійних експектацій); незадоволеність собою і своїм професійним статусом, потреба у подальшому підвищенні кваліфікації (криза професійного росту); ревізія власної Я-концепції, перебудова соціально-професійних цінностей і відносин, потреба в самовизначенні і самоорганізації (криза професійної кар'єри); соціально-економічні умови; перехід на нову посаду, атестація, отримання чергового звання; поглиненість професійною діяльністю; вікові психофізіологічні зміни; специфіка служби; гендерні стереотипи тощо. Теоретичний аналіз філософсько-психологічних підходів дозволив сформулювати припущення, що в основі психокорекції лежить актуалізація психологічних ресурсів особистості, за рахунок яких відбувається подолання кризи професійного становлення.

2. Емпіричне дослідження рівня прояву кризи професійного становлення правоохоронців віку ранньої дорослості засвідчило: низький рівень рефлексивності та обізнаності у професійній сфері, ідеалістичні уявлення про природу людини та розвинуті пізнавальні потреби (когнітивний компонент); наявність внутрішніх конфліктів та соціальної фрустрованості (особливо, у соціально-економічній сфері та соціального статусу), схильність до самозвинувачення, невпевненість у собі, низьку самоцінність та самоповагу, низьку самооцінку власної професійної успішності та адаптованості (емоційний компонент); недостатній рівень розвитку адаптаційного потенціалу та нездатність надавати собі підтримку, гнучкість поведінки, низьку самоефективність, труднощі з орієнтуванням у часі, високий рівень моральної нормативності, поведінкової регуляції та комунікативного потенціалу (поведінковий компонент); високі показники тривожності, лабільності, спонтанності, сензитивності та відсутність креативності (індивідуально-типологічний компонент); завищений рівень потреби досягти успіху та єдності з групою (ціннісно-мотиваційний компонент).

Аналіз результатів розподілу рівня прояву кризи професійного становлення правоохоронців засвідчив високий рівень кризи (у 36,11 % досліджуваних) та середній рівень (у 47,22 % правоохоронців). За рангом у респондентів найбільш виражені прояви кризи (високий рівень) за емоційним (65,27 %), когнітивним (57,0 %), ціннісно-

мотиваційним (40,27 %), поведінковим (39,0 %) та індивідуально-типологічним (31,94 %) компонентами кризи. Результати емпіричного дослідження засвідчили необхідність розробки та впровадження корекційно-розвивальної моделі та програми з подолання кризи професійного становлення.

3. Корекційно-розвивальна програма з подолання кризи професійного становлення правоохоронців ґрунтувалась на поетапній та порівневій психологічній роботі з респондентами та була побудована на основі акмео-гуманістичного підходу у поєднанні з ідеями особистісно-діяльнісного підходів. Метою корекційно-розвивальної роботи було подолання кризи професійного становлення правоохоронців шляхом актуалізації психологічних ресурсів особистості. До особливостей психологічної корекції кризи професійного становлення правоохоронців у період ранньої дорослості віднесено: 1) застосування комплексного підходу до корекції кризи та погляд на респондента як на цілісну багаторівневу систему, що саморегулюється; 2) поетапна та порівнева психологічна робота з учасниками дослідження. Для правоохоронців з середнім рівнем прояву кризи психологічна робота має спрямовуватися на актуалізацію потреби до саморозвитку, самопізнання, подолання кризи та на групову тренінгову роботу. Для правоохоронців з високим рівнем прояву кризи потрібно застосовувати актуалізацію потреби до саморозвитку, самопізнання, подолання кризи, на групову тренінгову роботу та індивідуальне психологічне консультування; 3) для правоохоронців з середнім рівнем прояву кризи роботу варто спрямовувати на розвиток рефлексивності, самосвідомості, самопізнання, розвиток комунікативного та адаптаційного потенціалів, проводити вправи для розслаблення, навчати навичкам самоконтролю, здатності справлятися з власною агресією, тривогою тощо, сприяти формуванню свідомої ієрархії цінностей з усвідомленням реальних зовнішніх обставин, включати в роботу вправи на підсумування та усвідомлення цінностей, потреби в професійному вдосконаленні; 4) правоохоронці з високим рівнем прояву кризи потребують допомоги у розвитку рефлексивності, комунікативного потенціалу, адаптивності поведінки, формуванні навичок самопідтримки, самоприйняття, самоцінності та самозаспокоєння, знятті психологічного напруження, зниженні рівня прояву тривожності, агресивності, завищеної лабільності та сензитивності, підтримки у прагненні до самореалізації та зниження рівня прояву негативних наслідків від фрустрації цього прагнення; розвиток більш реальних очікувань від професії та оточення; довшої тривалості роботи, регулярний та частий графік тренінгів.

Результати корекційно-розвивальної роботи засвідчили: розвиток рефлексивності (*когнітивний компонент*); зниження рівня самозвинувачення та соціальної фрустрованості, розвиток самоприйняття, самоповаги та самоцінності (*емоційний компонент*); розвиток самоефективності та адаптаційного потенціалу, оптимізацію рівня контактності та гнучкості поведінки (*поведінковий компонент*); зниження рівня тривожності та лабільності (*індивідуально-типологічний компонент*); оптимізація рівня потреби у єдності з групою (*ціннісно-мотиваційний компонент*) тощо.

Внаслідок корекційно-розвивальної роботи зменшилась кількість респондентів з високим рівнем прояву кризи – 4,17 % (до корекції – 36,11%), кількість

правоохоронців з низьким рівнем кризи наразі становить 62,50 %, (до корекції – 16,67%), що свідчить про ефективність психокорекційної роботи.

4. Рекомендації практичним психологам правоохоронних органів щодо подолання кризи професійного становлення правоохоронців спрямовані на оптимізацію діагностики та корекції кризи професійного становлення. Для керівників – практичні рекомендації, які сприяють успішній адаптації до професійної діяльності молодих працівників.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний виклад усіх аспектів проблеми кризи професійного становлення правоохоронців у період ранньої дорослості. Подальшого вивчення потребують питання розробки психокорекційних засобів попередження та подолання професійних криз інших вікових періодів та в залежності від специфіки професійної діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження:

1. Полухіна М.П. Особливості переживання кризових станів молодими співробітниками правоохоронних органів. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. Том X. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Вип. 28. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2016. С. 330–338.

2. Полухіна М.П. Психологічний зміст кризи професійного становлення особистості. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г.Сковороди»*. Вип. 37-1, Том VI (74): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Київ: Гнозис, 2017. С. 417–427.

3. Полухіна М.П. Психологічні особливості кризи професійних експектацій правоохоронців. *Право і безпека: Науковий журнал. Харк. нац. ун-т внутрішніх справ*. Харків: ISSN 1727-1584, № 3 (66), 2017. С. 145–149.

4. Полухіна М.П. Особливості поведінкового компонента кризи професійного становлення особистості у ранній дорослості. *Психологічний часопис: збірник наукових праць; за ред. С.Д. Максименка. № 2. Вип. 12*. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2018. С. 83–98.

5. Polukhina M. Features of the value-motivational component of the individual professional development crisis in early adulthood. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. № 25 (1), 2018. PP. 108–113.

Наукові праці апробаційного характеру:

6. Полухіна М.П. Проблема індивідуальності в професійній діяльності працівників правоохоронних органів. *«Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій»*. Програма та збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції 19-20 квітня 2016 р., м. Київ. НАУ. Київ: НАУ, 2016. С. 47-52.

7. Полухіна М.П. Психологічні особливості професійного становлення фахівця в особливих умовах діяльності. *Матеріали XIII Міжнародної науково-технічної конференції «ABIA-2017», 19-21 квітня 2017 р. м. Київ, НАУ*. С.38.28-38.32.

8. Polukhina M.P. Peculiar features of crisis conditions experienced by workers in

special activities. *PROCEEDINGS The VII World Congress «AVIATION in the XXI-st CENTURY», «Safety in Aviation and Space Technologies», September 19-21, 2016, Volume 3. Kyiv, 2016. PP. 9.154-9.158.*

9. Polukhina M.P. The problem of the crisis of professional identity formation in the philosophical and psychological sources. *Proceedings of III International scientific conference “Modern scientific achievements: experience exchange”*. Morrisville, Lulu Press., 2017. PP. 216-218.

10. Полухіна М.П. Особливості переживання кризових станів молодими співробітниками органів внутрішніх справ. *ПОЛІТ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки: Тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції. м. Київ, 8-9 квітня 2015 р., НАУ*. Ред. кол. М.С. Кулик та ін. Київ: НАУ, 2015. С. 93.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дисертації:

11. Полухіна М.П. Особливості поведінки правоохоронців в екстремальних ситуаціях. *Авіаційна та екстремальна психологія у контексті технологічних досягнень: збірник наукових праць за заг. ред. Л.В.Помиткіної, Т.В.Вашеки, О.В.Сечейко*. Київ: Аграр Медіа Груп, 2017. С.221-226.

АНОТАЦІЇ

Полухіна М.П. Особливості психологічної корекції кризи професійного становлення правоохоронців у період ранньої дорослості. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний авіаційний університет. – Київ, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню особливостей психологічної корекції кризи професійного становлення співробітників правоохоронних органів у віці ранньої дорослості. Розкрито психологічний зміст поняття «кризи професійного становлення», описані вікові особливості та типи криз професійного становлення правоохоронців у період ранньої дорослості; визначено її структурні компоненти (когнітивний, емоційний, ціннісно-мотиваційний, поведінковий та індивідуально-типологічний). Визначено критерії рівня прояву кризи професійного становлення правоохоронців (високий, середній, низький). Емпіричним шляхом виявлено рівень прояву кризи професійного становлення правоохоронців даного віку. Розроблено, обґрунтовано й апробовано модель та корекційно-розвивальну програму з подолання кризи професійного становлення правоохоронців у період ранньої дорослості, визначено її ефективність; визначено особливості психологічної корекції правоохоронців у період ранньої дорослості; наведено рекомендації практичним психологам та керівникам структурних підрозділів правоохоронних органів щодо подолання кризи професійного становлення молодими правоохоронцями.

Ключові слова: криза професійного становлення, професійний розвиток, вікові особливості, подолання кризи, корекція, рання дорослість, правоохоронці, співробітники правоохоронних органів.

Полухина М.П. Особенности психологической коррекции кризиса профессионального становления правоохранителей в период ранней взрослости. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный авиационный университет. – Киев, 2018.

Диссертация посвящена исследованию особенностей психологической коррекции кризиса профессионального становления сотрудников правоохранительных органов в период ранней взрослости. Раскрыто психологическое содержание понятия «кризис профессионального становления», описаны возрастные особенности и типы кризисов профессионального становления сотрудников правоохранительных органов в период ранней взрослости (кризис профессиональных ожиданий, кризис профессионального роста и кризис профессиональной карьеры). Определены структурные компоненты кризиса профессионального становления: когнитивный, эмоциональный, ценностно-мотивационный, поведенческий и индивидуально-типологический. Определены критерия уровня развития кризиса профессионального становления сотрудников правоохранительных органов (высокий, средний, низкий).

Эмпирическим путем выявленный уровень развития кризиса профессионального становления правоохранителей данного возраста, засвидетельствовал о необходимости разработки и внедрения дифференциальной модели и эффективной коррекционно-развивающей программы по преодолению кризиса профессионального становления, которые будут учитывать особенности психологической коррекции. Разработаны, обоснованы и апробированы модель и коррекционно-развивающая программа по преодолению кризиса профессионального становления сотрудников правоохранительных органов в период ранней взрослости, определены эффективность. Коррекционно-развивающая программа основывалась на поэтапной и поуровневой психологической работе с участниками исследования. Этапами коррекционно-развивающей работы были: психологическая работа по актуализации потребности к самосознанию, саморазвитию, преодолению проявлений; тренинговая работа; индивидуальное психологическое консультирование. Поуровневая психологическая работа: для сотрудников со средним уровнем проявления кризиса; для сотрудников с высоким уровнем проявления кризиса, что позволило определить особенности психологической коррекции кризиса профессионального становления. Приведены рекомендации практическим психологам и руководителям структурных подразделений правоохранительных органов по преодолению кризиса профессионального становления молодыми правоохранителями. Для психологов даны рекомендации по диагностике и коррекции кризиса профессионального становления. Для руководителей приведены рекомендации, которые позволяют способствовать более успешной адаптации молодых работников к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: кризис профессионального становления, развитие, возрастные особенности, преодоление кризиса, коррекция, ранняя взрослость, правоохранители, сотрудники правоохранительных органов.

Polukhina M.P. Peculiarities of psychological correction of law enforcement officers during professional formation crisis in the period of early adulthood. – On the rights of the manuscript.

Thesis for a candidate degree in psychological sciences, specialty 19.00.07 – pedagogical and age psychology. – National Aviation University. – Kyiv, 2018.

The dissertation is devoted to the study of peculiarities of psychological correction of law enforcement officers during professional formation crisis in the period of early adulthood. The psychological content of the concept of «professional formation crisis» is revealed, age characteristics and types of crises of professional formation of law enforcement officers in the period of early adulthood (crisis of professional expectancies, crisis of professional growth and crisis of professional career) as well as the features of professional formation of women-policemen are described. The structural components of the crisis of professional formation are determined as cognitive, emotional, value-motivational, behavioural and individual-typological one. The structural components (cognitive, emotional, value-motivational, behavioural and personal) are determined. The profile of the availability of the crisis of the professional formation of law enforcement officers for each of the 5 specified components has been developed.

Empirically, the degree of structural components development during professional formation crisis of law enforcement officers in the specified age has been revealed. It has witnessed the necessity of developing and implementing a differential model and an effective correction and development program to overcome the crisis of professional development, which will take into account the peculiarities of psychological correction.

A model and a correctional-developing program for overcoming the crisis of professional development of law enforcement officers during early adulthood have been developed, justified and tested, and efficiency has been determined. Correction and development program was based on step-by-step and level-by-level psychological work with the participants of the study. The stages of the correction and development work were: psychological work to actualize the need for self-awareness, self-development, overcoming the manifestations of the crisis (Stage 1); training work aimed at correcting and developing certain components of a person's psychological resource (Stage 2); individual psychological counseling (Step 3). Level-to-level psychological work: for employees with an average level of manifestation of the crisis of professional development; for law enforcement officers with a high level of manifestation of the crisis. The division of the experimental group into a subgroup according to the level of manifestation of the crisis made it possible to determine the peculiarities of psychological correction of the crisis of the professional formation of law-enforcers in the period of early adulthood. Recommendations are given to practical psychologists and heads of structural divisions of law enforcement agencies on overcoming the crisis of professional development by young law enforcers. For psychologists recommendations on the diagnosis and correction of the crisis of professional development are given. For the leaders recommendations that allow to influence young workers and promote their more successful adaptation to professional activity are given.

Key words: crisis of professional formation, professional development, age features, overcoming of crisis, correction, early adolescence, law enforcement officers.